

ԳԱՐԵԳՐՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՔԱՐՈՋԸ

Ս. ԷԶՄԻԱՆՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԷՆ

(18 Դեկտեմբեր 1988)

Սիրեցեալ, հաւատացեալ, արիւնակից ու ազգակից եղբայրներ եւ
նոյրեր,

Խա՛ր գոհութեան զգացումով փառք կ'առաքեմ դէպի Աստուած, դէպի
երկինք, որ ինծի զնորհք ըրաւ, զիս արժանի ըրաւ Միածնաւէջ այս սուրբ եւ
սրբանանանչ տանարին մէջ աղօթակից դառնալու իմ աւագ եւ սիրեցեալ եղ-
բոր՝ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն Ա. Վեհափառին, եւ մեր բոլորին, հայոց պատ-
մութեան այս ամենէն նշանակալից եւ վնասական պահերէն մէկուն առիթով:

Կը յիշեմ, խառն տարիներ առաջ էր, 1968ին, երբ տակաւին ոչ մի
սպիտակ թել չէր խառնուեր իմ մօրուին, երբ այս սուրբ բեմը բարձրացայ
Ս. Դրիգոր Լուսաւորչի տօնին եւ շառականագրին բառերովը՝ ջանացի նուա-
զել Աստուծոյ հովուին քնարը Գրիգոր Լուսաւորչի անձին եւ հաւատքին մէջէն:
Եւ ահաւասիկ այսօր, կը զգամ, եւ վստահ եմ որ զուր բոլորդ ալ կը զգա-
ին ինծի պէս, թէ այս բարձրացումս խորան եւ խոնարհումս այս սուրբ Տանարի
սեղանին՝ տարբեր բնոյթ ունի, տարբեր նկարագիր, տարբեր տառգրութիւն,
որովհետեւ այո անգամ այս բեմին վրայ կը բարձրանամ հրաւերովը եւ սիրովը
իմ սիրեցեալ եղբոր՝ Վազգէն Ա. Վեհափառին, որպէս Կաթողիկոս Մեծի
Տանն Կիլիկիոյ: Իմ պատմական յիշողութեանս մէջ, երեւակայութեամբ սա-
կայն, վերստին կեանք կ'առնէ այս բեմին վրայ, քառասուններեք տարիներ
առաջ, բարձրացումը իմ եղանկայեացաւ նախորդներէն, էջմիածնի գաւազ
եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ պայծառիմաստ ու պայծառաւէն Կաթողիկոս՝

Այո, ուխտեմ, սիրելիներ, մնալ անսասան մեր այս հաւատքի վրայ,
ամուր կանգնած մեր ազգի բոլոր արդար իղձերի իրականացման պատուա-
դանի վրայ, առանց տկարանալու մեր արդար իղձերը իրականացնելու պայ-
քարի մէջ: Ուխտեմ՝ ամբողջ հոգով, մեր բոլոր ուժերը լարած, օրպէսզի յե-
տագայ սերունդների առաջ ամօթով չմնանք:

Այս հաւատքով, աղօթեմք այսօր առ Աստուած, օրպէսզի Տէրը հան-
գիտս եւ խաղաղութիւն պարգեւի բոլոր զոհեալներին, Սուրբ Հոգով մխիթարի
բոլոր սգաւորներին, զօրացնի նրանց հաւատքը՝ ապրելու ու գոյատեւելու, եւ
կամը՝ յամառ աշխատելու ու կեցելու նոր արեւոյս:

«Հոգւոցն հանգուցելոց, Քրիստոս Աստուած, արա հանգիտս եւ ողոր-
մութիւն»: Ամէն:

Գարեգին Ա. Յովսէփեանին, երբ այստեղ, նոյն այս խորանին վրայ, 1945ին, սուրբ Միւռոն հեղոյց գազաքին վրայ, Վեհափառ Տէր, Ձե՛ր եղանկայեաց-
 օսակ նախորդին՝ Գեորգ Զ. Կաթողիկոսին, եւ այսպէս Հայ Եկեղեցւոյ միու-
 քիւնը, ամբողջականութիւնը եւ զօրութիւնը անգամ մը եւս արժայատեցաւ:

Սիրելիներ,

Հոգու պարտք կը զգամ, ինչպէս դուք կ'ընէք, այս պատմական ու
 նուիրական պահին, վկայելու Ձեր բոլորի առաջ, որ իմ եղանկայեացօսակ
 երկու նախորդներ՝ Զարեհ Ա. եւ Խորեն Ա. Կաթողիկոսները, Ս. Էջմիածինը
 ունենալով իրենց հոգիի խորին մէջ, Ս. Էջմիածինը շողախած ըլլալով ի-
 ռեւնց հոգեկան միախառնութեան մէջ, ցանկանալով ցանկացան ըլլալ այս-
 տեղ. բայց պայմաններն այնպէս բերին, այնպէս դասաւորուեցին, որ նրանք
 չկարողացան ըլլալ եւ իրենց ուխտը կատարել մեր ամենայն սրբութիւն սրբոց
 Էջմիածնի մէջ: Եւ այսօր, կը հաւատամ, հոգիիս բոլոր թելերովը կը հաւա-
 տամ, որ անոնց հոգիները երկնքի մէջ կ'երջանկանան ի սես այս գեղեցիկ,
 այս յուսալից, այս հոգեւոյնող պահուն:

Բարեկամներ, հայրենակիցներ, հաւատակիցներ,

Եւ ուրիշ ձեռով պէտք էր գայի Ս. Էջմիածին, եւ պիտի գայի յառա-
 չիկայ Ապրիլին, հրաւերովը դարձեալ իմ սիրեցեալ աւագ Եղօր՝ Վազգէն Ա.
 Վեհափառին, պատօժական առաջին այցելութիւնը տալու որպէս Կիրիլեան
 Աթոռի այծմու Գահակալ: Բայց պատահեց չպատահելիք՝ այդ ահաւոր ա-
 դէսը, եւ իմ ոտներս ցարժուեցին դէպի Ս. Էջմիածին, որպէս սգաւոր Կաթո-
 ղիկոս, սգաւոր Կաթողիկոսի սուգը բաժնելու, ցաւը մեղմելու, եւ ճամայ-
 նական ցաւը միասնաբար տանելու համար:

Անցնող տարին՝ 1988ը, չգիտեմ ապագայի պատմաբանները ի՞նչ բա-
 ռեով պիտի նկարագրեն ու պիտի բնութեւն. 1988ը հայոց պատմութեան մէջ
 եւս կ'ըմբռնեմ որպէս ամենէն ծանր եւ միանգամայն ամենէն սրճագրիչ,
 ամենէն վնասաւոր սարիններէն մէկը, թէ՛ Ղարաբաղի մեր հայութեան հա-
 մար, թէ՛ Խորհրդային Հայաստանի մեր ժողովուրդին համար, թէ՛ Խորհրդա-
 յին իշխանութեանց կեդրոն՝ Մոսկուայի մէջ ապրող մեր ժողովուրդին հա-
 մար, թէ՛ Խորհրդային Միութեան այլ հանրապետութիւններու մէջ ապրող
 մեր ժողովուրդին համար եւ թէ՛ Սփիւռքի մէջ ցիրուցանուած, աշխարհով
 մէկ տարտնուած շոյ հայութեան համար որպէս նուիրականագոյն եւ հոգե-
 կան բարեփոխութիւն ստեղծելու ասակ տարի մը: 1988ի Փետրուարին մա-
 կրոնացութիւն մը տեղի ունեցաւ Հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ. հոգեկան-
 օրէն կերպաբանափոխուեցաւ, պայծառակերպուեցաւ մեր ժողովուրդը իր
 ազգային առողջ ինքնութեան, իր ազգային արժանապատեանութեան բարձր
 հասկացողութեան եւ իր արդար իրաւունքներու գիտակցութեան մէջ: Եւ ի՞նչ
 մարդաւարժ էր, ի՞նչ ազգաւարժ էր որ տեղի ունեցաւ եւ Երեւանի մէջ եւ
 ամբողջ աշխարհի չորս ծագերը շոյ հայութեան ծոցին մէջ. եւ այդ բոլորը
 տեղի ունեցան օրինապահութեան, Խորհրդային իշխանութեանց կարգերու
 օրինականութեան յարգումով, պատուով, եւ վարկ շահեցանք բոլոր աշխար-
 հին մէջ մեր այդ առողջ գիտակցութեամբը, յարգանքովը՝ դէպի մեր իշխա-

նութիւնները, բոլոր կարգի եւ Խորհրդային Միութեան մէջ եւ այլ երկիրներու մէջ:

Ապա, անցնող ամիսներուն, երկրորդ բարձ մը տեղի ունեցաւ մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ, տեսալ մը բնակչային բարձ, երբ տեսանք տասնեակ հազարներով մեր եղբայրները եւ փայրերը Սովկայիքէն կամ Ազգայնամիութիւն փաղտներէն հարկադրուեցան, երբեմն բռնադատուեցան քողով տուն տեղ, երբալ իրենց երկիրը կամ երբալ 'Լարաբաղ կամ Խորհրդային Միութեան այլ բնակները: Եւ Մենք, երբ ընդառաջելով Մեր սիրեցեալ եղբոր՝ Վազգէն Կաթողիկոսի առաջարկին, կը պատահասուէինք մեր ամբողջական ազակցութիւնը ընծայել գաղթական, իր երկրին իսկ մէջ գաղթական դարձած մեր ժողովուրդի զաւակներուն, ահա պատահեցաւ ահաւոր ուրիշ եւ երրորդ բարձ մը՝ երկրաբարձը Լենինականի, Կիրովականի, Սպիտակի, Ստեփանաւանի եւ այլ բնակայ գիւղերուն կամ գիւղափաղաքներուն մէջ, այնպիսի ահաւոր փանդումներու, մարդկային զոհերու եւ դժբախտութիւններու ու ծղրերգութիւններու տուն տալով մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ:

Ալ չէի կրնար քողորով, հեռագրով, հեռաձայնով, քանաքով ցաւ յայտնել, չէի կրնար այլեւս մտալ Անթիլիասի Մեր Աթոռին մէջ ու երեսակայութեամբ պատկերացնել մեր ժողովուրդի այս աղէքը: Ահաւասիկ Մեր Կաթողիկոսութեան Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան Գործադիր Մարմնի վերին իշխանութեան հետ համախորհուրդ, մեր ընկերակիցներով, որոնց անունները այնքան ազնուօրէն յիշեց Վազգէն Վեհափառը, եկանք Մայր Հայրենիք, եկանք Ս. Էջմիածին, Մեր սիրտը կապելու Մեր եղբոր սրտին, Մեր ձեռքերը դնելու անոր ձեռքերուն մէջ եւ միասնաբար, իբրեւ մէկ ժողովուրդ դիմակալելու եւ յաղթահարելու այդ աղէքը, անուշ սգալու, գաւելու տասնեակ, տասնեակ հազարաւոր զոհերուն համար, բայց չընկճուելով անոնց սուգի ճնշումին տակ, այլ՝ վերջապէս կամով, վերածնունդ մեր հայրերու պատմական շաւիղին հետեւելու վնասկամութեամբ:

Կիրելի՛ք,

Երէկ ես գացի ու բնակայեցայ բոլոր աղէքեալ վայրերը Լենինականի եւ Սպիտակի մէջ. հաւասարիք բան չէր տեսնուած. այդ ահաւոր ծղրերգութիւններուն դիմաց, երբ աղօթք ըրի «Եօթ-Վերք Ս. Աստուածածին» եկեղեցւոյ մէջ Լենինականի, կարծէի ուրեքորդ վերք մըն էր որ բացուեցաւ իմ հոգիիս մէջ, այս անգամ Լենինականի կամ Հիւսիսային Արեւմտեան Հայաստանի վերքը, որուն դարմանումը սակայն պիտի գտնուայ Մեր նպատակը եւ նպատակասլաց, յառաջագոյն մեր հայեացքին սեւեռակէքը: Ես ինքուր այդ տեսարաններուն դիմաց նաեւ տեսայ ծղրերգիչ, միաբարակաւ երեսոյթներ. տեսայ քէ ինչպէ՛ս Խորհրդային Իշխանութիւնները ամբողջական ձեռով լծուած են աղէքի դարմանումի եւ անմիջական եւ հեռակայ նպատակներու համար պատահասուելիք ծրագիրներուն: Այնքան տեսայ միտասական կամ Խորհրդային բանակի միաւորներ ինչպէ՛ս կ'օգնեն որպէսզի մեր ժողովուրդին ցաւը մեղմանայ ու փանդումին աւերակները կամաց-կամաց անհետան: Ես այս խորանէն շնորհակալութեան եւ յարգանքի խօսք ունիմ Խորհրդային Իշխանու-

թեան վերին մարմիններուն, ինչպէս նաեւ ու մասնաւորապէս մեր հայրենի պետութեան տարած աշխատանքներուն: Առջի օր ես անձամբ, Վեհափառ Հայրապետին հետ միասին, այցելեցի մեր երկրի, մեր հայրենի պետութեան Վարչապետ՝ Պր. Ֆադէյ Սարգիսեանին եւ երկար խորհրդակցութիւններ ունեցանք որպէսզի կարենանք իմաստուն կերպով, հետաքննադատաբար, գործնականօրէն ռազմա-քաղաքական վերականգնումը մեր ժողովուրդի այս ծանրագոյն աղէտին:

Սիրելի՛ք, ես Սփիւռէն կու գամ. արտասանանէն կու գամ ու սպերովս տեսած եմ ու անմիջականօրէն իրազեկ դարձած եմ թէ ինչպէ՛ս չպատահած երեւոյթ պատահեցաւ այս առիթով ողջ աշխարհի տարածքին: Աւստի, Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութիւնը բաղկացնող ազգերու մեծագոյն մասը ինքնաբոլոր կերպով ստակցութիւն, աջակցութիւն յայտնաբերեց մեր ժողովուրդի նկատմամբ: Սա մէկ փառաւոր վկայագիր է, վկայաբույր է մեր ժողովուրդի պատմին, մեր ժողովուրդի արժէքին ու մեր ժողովուրդի ապագային հաւատին: Գիտնանք այդ վկայաբույրը, պատուոյ զիրը արժեցնել մեր կեանքով ու մեր գործով, ինչպէս այսօր՝ նաեւ յետագային: Աւստի գրեթէ բոլոր եկեղեցիները, միջազգային բարեփոխական հաստատութիւնները եւ տնտեսական կազմակերպութիւնները, ինչպէս նաեւ յայտնաբերեցին, որքան կարեւոր է մեր հայրենիքի միասնականութեամբ իրենց զօրակցութիւնը յայտնեցին, որուն նշանները դուք կը տեսնէք այսօր. ինչպէս հեռուստատեսիլի վրայ կը բացատրուին, կը ցուցադրուին, ֆանի՛ հարիւր ինքնաթիռներով օգնութիւն հասաւ արդէն իսկ եւ դեռ պիտի հասնի:

Այս բոլորի բարին, մեր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւնը, Ս. Էջմիածինը այնպէս ինչպէս այս անգամ ես զայն տեսայ, դարձեւ է ոչ հոգեւոր կեդրոն, այլ դարձեւ է մարդասիրական ծառայութեան կեդրոն: Վեհափառ լեցուի է օժանդակութեան նիւթղէններով, թանգարանն անգամ կարծէք թէ թանգարանուի է հիմա կեանքի՞ ռոնով, յանուն վաղուան կեանքին այնքան զեւեղութեամբ կենդանութեամբ, սննդեղէնին ու դեղորայքի հսկայական սնունդներով: Յարգանք եւ խորագոյն շնորհակալութիւն, Վեհափառ. շնորհակալութիւն եւ երախտագիտութիւն՝ որ անգամ մը եւս Ս. Էջմիածնի անունը, իբրեւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւն, այսպէս բարձր պահեցիք եւ կը բարձրանալէ պահել ի սէր մեր ազգին մասաւր ընելով Ձեր միաբանները, Հոգեւոր ձեռնարանի Ձեր սաները նւիրական գործին, եւ Ձեր կոչելով ու հաղորդագրութիւններով արտասանանքի հետ ստեղծելով այն համայնական շնորհակալութիւնը՝ որուն կարիքը ունի այսօր մեր եկեղեցին:

Սփիւռքի հայութիւնն ալ բարձրագոյն աստիճանի, ինքնին համար յայտնութիւն եղող աստիճանի մը ուժգնութեամբ արտայայտեց իր միասնութիւնը այս աղէտին առիթով: Քաջալի չմնաց, արջալի չմնաց ուր Հայ լինէր ու Հայը ինքն չկազմակերպէր իր օգնութեան ու աջակցութեան գործը: Երեւակայեցէ՛ք, սիրելի եղբայրներս եւ քոյրերս, Լիբանանի հայութիւնը, ինքն որ հարուածուած է այսօր, տասնչորս տարիներէ ի վեր, ինքն որ կարօտը ունի ուրիշ

երկիրներու օգնութեան, ուրիշ զաղութներու աջակցութեան, հինգ-վեց օրուան մէջ 500.000 տոլար հաւաքեց ի սէր մեր ժողովուրդին, որպէսզի այսօր հայ մանուկ մը անսնունդ չմնայ, վիրաւոր մը վերոն չմնայ ու հայութիւնը իր աչերը յարէ դէպի կեանք եւ դէպի ապագայ:

Անցնող Կիրակին, ինչպէս այսօր Ս. Էջմիածնի մէջ պարզուեցաւ, նոյն հոգիով, նոյն զգացումներով մեր ժողովուրդը հաւատուեցաւ Անթիլիասի Մայր Տաճարին մէջ եւ ճասնակ հազարներով ժողովուրդի ներկայութեամբ եւ այնքան յուզախառն մթնոլորտի մէջ, հոգեհանգիստ կատարեցինք եւ Մեր խօսքը ուղղեցինք մեր հաւասարեալ ժողովուրդին: Այս Կիրակի այսօր եմք ահա, եւ յաջորդ Կիրակի, Աստուծոյ կամով, դորձեալ Անթիլիաս պիտի ըլլա՞մ եւ պիտի դառնամ այս անգամ ձեր քաղաքը մեր ժողովուրդին՝ արտասահմանի մէջ, մեր Կաթողիկոսութեան սահմաններուն մէջ:

Ահաւասիկ, եղբայրներ, թէ ի՞նչ զգացումներով, ի՞նչ մտքումներով, ի՞նչ խոհերով, ի՞նչ առաջադրութիւններով ձեր մէջ կը գտնուիմ այս պահուն:

Թող տուէ՛ք ինծի այսօր, քանի առաջին անգամն է որ իբրեւ Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ խօսք կ'առնեմ այս սուրբ բեմին վրայ, դառնալ եւ ըսել ձեզի այս ամբողջ եղածէն ետքը, Խորհրդացի քառերը փոխ առնելով — «սղբա՛մ զհեզ, հայոց աւխարհ, յանուրց հիսիսապականաց վեհագոյն»: Բայց այսօր անմիջապէս պիտի ընդվզիմ այդ խօսքերուն դէմ. մեր երկիրը եղաւ ժամանակ որ կոչուեցաւ «Ողբի հայրենիք», «Վերքի հայրենիք» եւ ապա դարձաւ ու է այսօր «Էռյսի հայրենիք», «Յոյսի հայրենիք» եւ պիտի մնայ այդպէս եթէ մենք այդպէս ընենք մեր հայրենիքը:

Սիրելիք, այսօր պէտք է անդրադառնանք այս երկրին ու ամբողջ հայութեան մահացած բայց անմեռ բանաստեղծին՝ Պարոյր Սեւակի լեզուովը ըսեմք. «Ողբա՛մ մեռելոց, զոչե՛մ ապրողաց»: Եւ այսօր, այս բեմէն եւ կը գոչեմ ձեզի ըսելու համար թէ հայութեան կեանքին մէջ, հայութեան կեանքը քմրկոյնքով փիլիսոփայութեան մէջ ընկնելովը, յուսահասիլը տեսնուեցաւ. մեր ժողովուրդը այս աղէտէն ճա՛ն աղէի ծանր աղէտներէ է անցած. ովքեր կը յուսահասուեն, նրանք հայութեան իրենց ապրումին մէջ թերի են, եթէ ոչ դաւանան: Յուսահասութիւն եւ հայութիւն խորք են իրարու: Մենք յոյսով ենք ապրել, հաւաստով ենք ապրել ու պիտի շարունակենք, ու այս աղէտին դիմաց պիտի չքողենք որ մեր թեմային կամ թեմայիները մեզի դառնան եւ ըսեն «հախ եղաւ ձեզի, հայեր». ո՛չ. պատիւ պիտի շահինք վերաճանելով, վերականգնելով:

Եւ հետեաբար, սիրելի՛ եղբայրներս եւ քոյրերս, երեւ փունջ խօսք ու՛նիմ ձեզի այսօր ըսելիք, իմ խօսքը փակելէ առաջ.

Առաջին. ինչ կ'ուզէք ըրէք, մեր հողը «ղայլմ» բռնեցէք, ամուր կառչած մնացէք այս սուրբ հողին: Հողէն ծնած ենք: Հողն է Աստուծոյ մեծագոյն պարգեւը մարդուն: Աստուած մարդը երկինքի կապոյտէն չստեղծեց. Աստուած մարդը ջուրերէն չստեղծեց. Աստուած մարդը հողէն ստեղծեց: Հողն է մարդուն համար կեանքի աղբիւրը: Եկէ՛ք, հետեաբար, մեր հայրենի հողը լիելու փառնութենէն հրաժարինք: Թող Լեւինապետի աղէտը ամէն մէկուն

համար ուխտի պահ մը դառնայ, ուխտի՝ որ մենք պիտի չքողենք այս հայրենիքը, պիտի չհրթանք օսար աշխարհներ: Մեր բեկամին մեզի սփայեց որ մենք Սփիւռք դառնանք. դուք ձեր կամով սփիւռք մի՛ դառնա՛: Սփիւռքը մահուան նախադուռն է, առանց նայրենիքի:

Սիրելիներ, ես սփիւռքը ապրած եմ, պատասխանատվեան դերով ապրած եմ, եւ կը խնդրեմ ձեզմէ չհեռակայլէ՛ք որ ուրիշ աշխարհներու մէջ մեղը ու կարագ կայ ձեզի համար ու կանայ մարգագետիններ կան փռուած ձեր առջեւ: Կեանքը ամէն ճեղ դժուարութիւններ ունի: Ես ալ գիտեմ. մօտէն հետեւած եմ. ունեցա՛մ դժուարութիւններ այս երկրին մէջ, ունի՛մ դժուարութիւններ, բայց ըսէ՛ք ինձ. — ո՞ր երկիրն է որ դժուարութիւն չունի. կը կարծէ՛ք Լոս Անճելոսն է որ դժուարութիւն չունի. գնացողը կ'իմանայ. մի քանի տարի յետոյ կ'իմանայ, երբ իր զաւակների օրերէն վրայ Ս. Մեսրոպի լեզուն գամի՛ր՝ այն ասեմ կ'իմանայ թէ ի՞նչ կը նշանակէ Սփիւռք: Մի հող ունենէ՛ք, մի պատմական հող ունենէ՛ք, մի ապահով ու խաղաղ գետին ունենէ՛ք, «պայիմն» բռնենէ՛ք, ամուր բռնենէ՛ք այս հողը: Խո՛ղ այս ըլլայ իմ սրտի վկայութիւնը ձեզ, Սփիւռքահայ կեանքի մէջ հոգեւորական եւ ազգային պատասխանատվեան կանչուած մէկու մը առաջին խօսքը՝ Սուրբ Խորանէն այս նուիրական պահուն:

Երկրորդ, սրտի ժողովուրդ միայն մի՛ ըլլա՛ք, այլ նաեւ եղէ՛ք խելի՛ ու խելո՛վ ժողովուրդ: Զգացումները միշտ առան եմ եղած հայոց պատմութեան մէջ. դա գեղեցիկ երեւոյթ է, դրա համար ասելիք չունեմ. միայն յարգանք ունեմ: Բայց նմանութիւնը այնտեղ կանգ չ'առներ. զգացումով միայն ազգ մը չի կրնար ապրիլ: Ի՞նչ գեղեցիկ է, ի՞նչ խորմաս է մեր հինգերորդ դարու ռսկեղնիկ մասնագիր Նիզիւնի խօսքը որ կ'ըսէ. «Հոգւոյ ի մարմնոյ՝ մի՛ առ ես կառավար» — հոգիի ու մարմնի կառավարը միասն է: Պէտք է որ մենք այս դժուար օրերուն մէջ գիտնանք իմաստութեամբ, հեռաստութեամբ եւ լայնախոհութեամբ մեր գործերը դասաւորել ու չտարուիլ զգացումներով միայն:

Սիրելիներ, ամէն մարդու հոգիին մէջ է Ղարաբաղը. ոչ ոք թող իրեն չէր կարծէ առանձինն Ղարաբաղի. եթէ մարդ իր հոգու միջից դուրս բերի Ղարաբաղին, իր հոգու աշխարհագրութիւնից դուրս հանի, կը նշանակէ որ իր հայութեան մէջ անպայման կը թերանայ. բայց էականը իմաստութեամբ շարժիլն է, այս մեծ երկրի՝ Խորհրդային Միութեան օրինակահոլութեան չափանիւշերով եւ սահմաններուն մէջ գործելն է էական ուղղութիւնը: Մենք մեր պատմութեան մէջ միշտ տուած ենք գերզգայութեամբ: Մենք այսօր, մասնաւորաբար հայկական ցեղասպանութեան, 1915 թուի եղեռնի 50ամեակէն ու 60ամեակէն ետքը երբ կը պատրաստուինք 75ամեակին, կը հաւատանք որ օրոշ ազգային, քաղաքական հաստոյթեան եւ հասունութեան հասած ազգ ենք: Աշխարհի կարգերը մէկ օրէն միւրը չեն փոխուի: Ժամանակ է հարկաւոր, պատրաստութիւն է հարկաւոր. եւ, հետեւաբար, մեր բոլոր ղեկավարները՝ ըլլա՛յ հայրենիքի մէջ, ըլլա՛յ հայրենիքէն դուրս, իրենց գերագոյնը կ'ընեն, եւ պիտի ընեն, մեր ժողովուրդը տեսնելու համար ամբողջական եւ մեր ժողովուրդը ունենալու համար իր իրաւունքներու արդար եւ ամբողջական հանձնարար հանգրուանին վրայ:

Բայց գիտե՛ք կարգաւորութեամբ, կարգապահութեամբ շարժիլ. զգացական եւ խանդավառ աւելորդ եղանակներէ զգուշանա՛նք. խանդավառութիւնը ինքնին գնահատելի է, բայց ի՞ր չափին ու ձեւին մէջ վնասակար կրնայ ըլլալ երբեմն: Աւելանալի ազդեցում հետ խօսիլ գիտնանք: Մենք, որ որոշ փորձառութիւն մը ձեռք բերինք միջազգային եկեղեցական կեանքի յարաբերութեանց գծով, կ'ըսենք ձեզի. — երբ մեր հաւաստիք ամուր է, երբ մեր գիտակցութիւնը առողջ է, ձեւերը կը գտնուին: Վստահիլ գիտե՛ք ձեր ղեկավարներուն, որոնց հագիլին մէջ նոյն զգացումները կան: Ասէ՛ք ինձի, եղբայրներ, անկեղծ ըլլանք այս խորանի վրայ այս նուիրական պահուն, Պատարագի ընթացքին, ինչքան գեղեցիկ փոփոխութիւններ յառաջ եկան անցնող տարիներուն հետք մեր կեանքին մէջ այստեղ, Հայաստանի մէջ. քանի՞ եկեղեցիներ բացուեցան ու կը բացուին եւ պիտի բացուին տակաւին: Բաղդասեցէ՛ք այս օրուան կեանքը այն հին օրերուն. շատ բան փոխուեցաւ. կեանքը փոփոխութիւն է. յառաջդիմութիւն է. մենք՝ հայերս ալ պէ՛տք ունինք, եւ խորհրդային Միութեան մէջ եւ արտասահմանի մէջ *փերեսթրոյքայի: Փերեսթրոյքան* ստակայն, կեանքի՝ իսկ փափոխութիւնն է. այսինքն՝ յարաւեր բարեկամութեամբ, դէպի լաւ գնալու ընթացք: Բոլոր կը խամրի եթէ չնորոգուի: Մարմինը կը փնանայ ի՞նչ չգործնայ նորոգուելով: Կեանքն ալ կը լնանայ ու կը ճանճանայ առանց փոխուելու: Բայց գիտնանք այդ բոլորը իմաստնօրէն, յարգանքով ու պատշաճութեամբ ու մեր ազգի պատիւին, անունին նօր լոյս բերող ձեւերով արտայայտել:

Վերջապէս, եւ *Երրորդ: Սիրելիներ՛ք*, անհատական ու մասնակի շահերը նուազ համարեցէ՛ք քան ընդհանրական եւ գերագոյն շահերը: Մենք յանախ զոհն ենք եղած այս փորձութեան. «Իմա», «հուկզ», մասնական «մեք»ը, փոքր, աւելի բարձր ենք նկատած յանախ քան ընդհանրականը, ամբողջականը եւ մասնաւորաբար այն հասարակականը որ կը պատկանի բոլորիս: Ազգի մը կեանքի յաջողութեան գերագոյն գաղտնիքը ամուր մէջ կը կայանայ որ ան գիտնայ մասնաւորը ներդաւնակել ընդհանուրին հետ եւ ընդհանուրով արժեւորել մասնաւորը: Եթէ մենք կոտորուած, կտոր-կտոր եղած, մասնաճատուած ազգ լինենք ու միութիւնը ու ամբողջականութիւնը չկարողանանք գործնապէս արտայայտել, հաւաստեցէ՛ք, մենք զոհ կ'երթանք աւելորդ բոլոր տեսակի քամիներուն եւ փոքորիկներուն: Բայց երբ գիտնանք կապ-կողմի լինել, ամուր կառչած լինել իրարու եւ իբրեւ Հայրենիք եւ իբրեւ Սփիւռք, այն ասեմ առաւել քան եօթը միլիոն հաշուող այս ազգը, վերածնած այս ազգը միշտ դէպի յաղթանակ կը նայի: Դիտե՛ք հետեւաբար ազգին գերագոյն շահը գերիվեր համարել մասնակի, անցողակի, ժամանակաւոր ու յանախ գծով շահերէ:

Անուապիկ, եղբայրներ եւ քոյրեր, իմ առաջին խօսքը: Բայց չեմ ուզեր միայն խօսքով փակել: Ես եկայ ու տեսայ մեր ժողովուրդի այս անաւոր ցաւը. լսեցի տեսիլ հայ ծնողաց ու որդիկորոյն հայ հօր ու մօր հառաչանքը: Պիտի երթամ եւ արձագանք պիտի ըլլամ այդ բոլորին: Բայց տեսայ նաեւ վերակառուցելու կամքը: Ինձի համար ոսկի կոչուած բանը ժողովուրդն է.

ԿՐՈՆԱԿՈՆ

ԿԵԱՆՔԻ ԽՕՍՔԵՐ

«Տէր, առ ժողորմիցուք, բանս
կենաց յաւիտենականաց ու-
նիս: (Յովն. Զ. 69):

Մարդը իր գոյութեան առաջին օրէն
ցտնկացած է յաւիտենական կեանքի եւ
անմահութեան: Այդ փափաքը ունին նաեւ
այսօրուան մարդերը առ հասարակ: Յար-
գելի են անշուշտ այն սակաւաթիւ բացա-
ռութիւնները, որոնք յաւիտենական կեան-
քի փափաքը չեն զգար:

Ո՛րքէ կռւ գայ մեզի յաւիտենական
կեանքի կամ անմահութեան այս հզօր փա-
փաքը, և փ՛նչպէս կրնանք ձեռք բերել
անոր իրականացումը:

Անմահութեան փափաքը մարդուն
ներսը գոյութիւն ունեցող բնածին զգա-
ցում մըն է, մարդկային քնութիւնը
յատկանշող պարբերէն մին է այն: Այս
իրողութիւնը հաստատուելու համար բաւա-

կան է աչքի առջև բերել Եդիպական մո-
միտները, որոնք իրենց երթնացած շրթ-
ներով լուիկ կը կրկնեն իրենց յաւիտենա-
կան իղձը յաւերժական կեանքի:

Շատ իմաստուններ և իմաստասէր,
ներ ջանացած են ընել իրենց լաւագոյնը,
ցոյց տալու համար մարդոց այն համբան
որ կը տանի դէպի անմահութիւն: Անոնց
աւելի կամ պակաս յաջող ցուցմանքները
հազցոյց հանդիսացած են քրիստոսոր ան-
հատներու, ընթանալու համար գաղովկեր
այն ճանապարհով որ կը հանէ մարդը երկ-
նամերձ քարձունքներու:

Որքան ալ որ վսեմ էին հին իմաս-
տուններու քարոզած սկզբունքները,
այնուհանդերձ անբաւարար կու գային՝
լիովին գոհացում տալու մարդոց հոգեկան
պահանջքին: Եւ ահա Գալիլիայ խոնարհ
բլուրներուն վրայ սկսաւ հնչել հմայիչ
ձայն մը, որ մարդոց սիրտերն ու հոգի-
ները առինքնող սո՛մ մը ունէր: Զայն մը,
որ յաւիտենական կեանքի նոր խօսքեր
կը հնչեցնէր, պարզ ու յստակ, վսեմ ու
սրաագին:

Այդ ձայնը իր ետեւէն կը քաշէր մար-
դերու խումբ մը. մարդեր՝ կարօտ լոյսի,
կարօտ իմաստութեան, կարօտ հոգեկան
վերացումիւ: Այդ նոր Վարդապետը ահա
ունէր իրենց փնտռածը: Կեանքի, բարձր

իմ ժողովուրդն է մեր պատմութեան ոսկին: Ոսկիները կու գան ու կ'երթան.
ժողովուրդն է որ կը տեսնէ: Այսօր, այս խորանին վրայ, ես օրպէսզի մէկ հայ
օրքի կամ մանուկի արցունքը սրբեմ, մէկ հայ ընթացիկի սեղանին վրայ
պատառ մը հաց հայթաթեմ, իբրեւ Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ ըն-
թութեան ասեմ ինծի տուած այս ոսկի արծիւր, այսօր ձեր բոլորին առջեւ
կը հանեմ եւ զայն համբուրելով կը դնեմ այս սուրբ սեղանին եւ կը խոստա-
նամ ձեր բոլորին, որ գերագոյն կարելիս պիտի ընեմ որ մեր ժողովուրդին
համար ինչ որ Աստուած ինծի տուած է՝ զայն իրեն վերագարձնեմ մեր ժողո-
վուրդի վերականգնումի մէջէն: Այս յոյսով կը համբուրեմ Ս. Սեղանը եւ կը
մեկնիմ մէկ-երկու օրէն դէպի Անթիլիաս:

Երբ աւերակեալ Լեւինտական ու Սպիտակ այցելեցի, փանդուած շէն-
քերէն երկու կոտորուած օտարակի կտորներ վերցուցի գետիկէն: Զանոնք խաչի
վերածած, եւ փոխան ոսկի արծիւքի խաչի վերածած, յաջորդ կիրակի Ան-
թիլիասի Ս. խորանին վրայ պիտի գառնամ եւ ժողովուրդին պիտի ուղղեմ
իմ խօսքը ձեր սիրոյ ու եղբայրութեան, հայութեան միութեան քարգմանը
հանդիսանալով սփիւռքի մեր ժողովուրդին: